

De digitale tweedeling

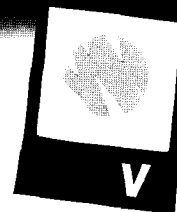

foto: Rob Huibers / HH

ADVIES AAN GROENLINKS

Om een digitale tweedeling te voorkomen dient de politiek zich niet alleen druk te maken over het bezit van computers maar ook over de openbaarheid op het internet.

GroenLinks moet een visie ontwikkelen op publieke informatievoorziening.

door
Jan van Dijk

Jan van Dijk is
hoogleraar
communicatieweten-
schap aan de
Universiteit Twente,
leerstoel Sociologie
van de Informatie-
samenleving

In de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft de Westerse politiek de historische beslissing genomen om de infrastructuur, de dienstverlening en het inhoudelijk ontwerp van ICT, inclusief het internet, helemaal over te laten aan de markt. Dat ging niet slechts om uitbesteding, zoals bij andere vormen van infrastructuur – wegen, ruimtelijke inrichting en dergelijke – maar om een vrijwel volledige overdracht. De gevolgen van deze beslissing zullen zich tot ver in de 21ste eeuw doen gelden in de vorm van toenemende informatie-ongelijkheid, concentratie in de media en, in het algemeen, minder ruimte voor publieke beïnvloeding.

In zijn algemeenheid is het tijd op het punt van privatise-

ring en deregulering aan het keren. De politieke steun neemt toe voor een scherpere formulering van de publieke taakstelling op het gebied van onderwijs, zorg, veiligheid en cultuur. Maar op het gebied van ICT is het tijd nog niet gekomen. Hier heeft de overheid zich zozeer buiten spel laten zetten, mede door de complexiteit van het onderwerp, dat politieke partijen geen duidelijke visie ontwikkeld hebben en ver achter de feiten aanlopen.

Om de complexiteit te reduceren staat in dit artikel één onderwerp centraal: de digitale tweedeling. Met een aantal voorstellen voor vernieuwing van de zogenoemde universele en publieke dienstverlening wil ik een mogelijke invulling van een publieke ruimte voor ICT schetsen. Het is ove-

rigens omstreden dat er een digitale tweedeling groeit. In het rapport *Digitalisering van de Leefwereld*, dat dit voorjaar uitkwam, relativeert het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) dit sterk. De onderzoekers verwachten dat verspreiding van ICT via marktwerking vanzelf zal plaatsvinden en dat overheidsinspanningen op dit punt niet noodzakelijk zijn. Ik betoog echter dat de digitale tweedeling wel een toenemend probleem vormt, en maak daarbij onderscheid tussen bezit, vaardigheid en gebruik.

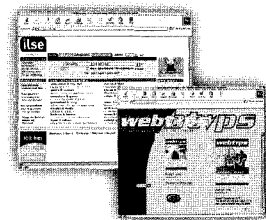
Statistisch is vast te stellen dat de ongelijkheid in het bezit van computers en internet-aansluitingen tussen 1985 en 2000 is toegenomen (zie grafiek op pag. 22). Dit geldt voor ongelijkheid naar opleiding, inkomen, werkgelegenheid, leeftijd en in sommige landen ook naar etniciteit. Ook zijn er toenemende regionale verschillen binnen landen en tussen landen, bijvoorbeeld tussen Noord- en Zuid-Europa en tussen de rijke landen en de Derde Wereld. Het goede nieuws is dat de seksekloof de afgelopen vijf jaar duidelijk is afgenomen. Het SCP en anderen stellen dat de ongelijke verdeling zal verdwijnen omdat computers en verbindingen steeds goedkoper en gebruiksvriendelijker worden. Inderdaad zal de bezitskloof van de inmiddels gevestigde nieuwe media 'automatisch' geringer worden. Een zekere verzadiging bij de koplopers is reeds waarneembaar. Maar de techniek staat niet stil, er dienen zich al weer nieuwe media aan die duur en ingewikkeld zullen zijn, zoals UMTS (mobiel internet) en breedbandvoorzieningen (video en tv op internet en op bestelling). Bovendien miskennen zij die de kloof relativeren de nog belangrijkere verschillen in vaardigheid en gebruik. De relatieve verschillen in vaardigheid tussen jongeren en ouderen, hoger- en lager opgeleiden nemen niet af; bij mannen en vrouwen is dit wel enigszins het geval. En uiteindelijk gaat het er om wat mensen doen met de nieuwe media. Ik verwacht een groeiende gebruikskloof. Op dit moment is al waarneembaar dat de hogere sociale categorieën veel meer gebruik maken van de geavanceerde mogelijkheden van ICT, waarmee zij een grotere voorsprong verwerven in werk, studie en maatschappelijke besluitvorming. De lagere sociale categorieën gebruiken de relatief simpele toepassingen, vooral voor communicatie en amusement (zie tabel hiernaast). De meeste politici denken ten onrechte dat de digitale tweedeling opgelost is zodra iedereen een computer en internet heeft. In mijn ogen begint het probleem dan pas echt.

BASISPAKKET Zij die zeggen dat marktwerking de digitale tweedeling zal oplossen, zijn doorgaans ook van mening dat *universele dienstverlening* zoals wij die kennen van de telefoon – voor iedereen een aansluiting voor dezelfde prijs en dezelfde kwaliteit – een achterhaald beginsel is. Ook denken zij dat *publieke dienstverlening* beperkt kan worden tot het neerzetten van computers in scholen en openbare gebouwen. Ik pleit voor een uitbreiding en modernisering van beide beginselen.

Eerst over de universele dienstverlening. Die moet worden gemoderniseerd omdat telefoon, computer en televisie in elkaar overvloeien en omdat niet langer publieke monopolisten maar commerciële mediabedrijven de diensten leveren. De standaard voorziening van de telefoon moet worden uitgebreid met internet- en emaildiensten (verbinding en adres). Deze moeten worden opgenomen in het abonnement. Op langere termijn geldt dit ook voor video

en televisie op het telefoonnet. Aan de kabel moeten zo spoedig mogelijk dezelfde eisen gesteld worden als aan de telefoon, om te beginnen met de openstelling van de kabel voor concurrentie en het opnemen van internetverbinding in het kabelabonnement (bij daadwerkelijk gebruik, wordt het abonnement duurder).

De publieke dienstverlening inzake ICT moet uitgebreid worden door het accent te verleggen van het installeren van *hardware* en de technische omgang hiermee, naar meer inhoudelijke begeleiding en een volledige integratie in de betreffende lokale sociale omgeving. Denk daarbij bijvoor-

	Tekstverwerking	Spelletjes	Internet	E-mail
SEKSE				
Man	89	58	44	42
Vrouw	81	60	27	25
OPLEIDING				
Laag	73	78	16	12
Laag-midden	72	66	32	29
Hoog-midden	88	64	35	32
Hoog	95	46	46	44

Computergebruik in procenten van mensen met computer en internet (Bron: SCP, 2000)

beeld aan het gebruiken van internet voor verenigingsleven, buurtactie en lokale inspraak. Op die plekken moet ICT voor veel potentiële gebruikers haar meerwaarde nog bewijzen.

Laten we bovenstaande even op een rijtje zetten. Universele en publieke dienstverlening van ICT betekent een soort 'ICT-basispakket' voor alle burgers wat betreft: a) het kunnen beschikken over computers en netwerkverbindingen

Politici denken ten onrechte dat de digitale tweedeling opgelost is zodra iedereen een computer en internet heeft.

gen zoals e-mail, inclusief ondersteunende diensten; b) steun bij het aanleren van vaardigheden en stimuleren van zinvol gebruik; en c) aanbieden van inhoudelijke diensten van informatie en communicatie (welke dat zijn, kom ik nog op terug). Je kan zo'n ICT-basispakket vergelijken met de basisverzekering in de gezondheidszorg die momenteel in discussie is. Wie spreekt over 'toegankelijkheid', veronderstelt impliciet het recht van iedere burger op een bepaalde voorziening. Het 'pakket' is een pleidooi om dit expliciet te maken. De politieke partijen kunnen er niet onderuit deze discussie verdergaand te voeren. Nu moeten ze telkens ad hoc beslissingen nemen over het openstellen van bepaalde diensten en het stimuleren van algemeen re-

levant gebruik van ICT. Bij voorbeeld, wat is de ruimte voor publieke omroep op het internet? Stappen die omroepen in deze richting zetten krijgen nu het verwijt van concurrentievervalsing. Betekent dit dat er geen plek is voor publieke omroepen op het net?

Het gaat dus om de vraag wat aan de markt overgelaten kan worden en wat publiek gegarandeerd dient te worden. Een antwoord hierop vereist een explicitering van een mi-

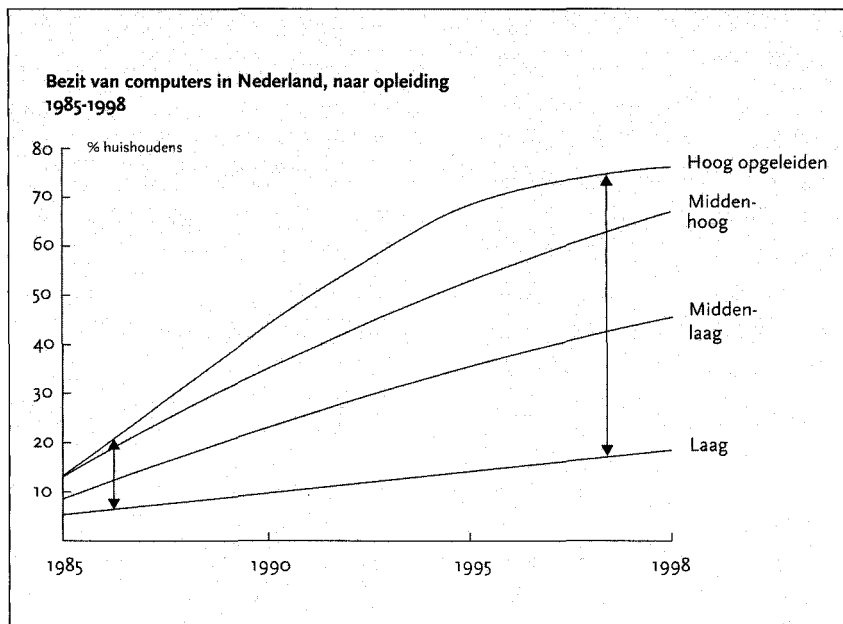
in het telefoon- én kabelabonnement. Het gebruik wordt per tikken, per abonnement, of beide afgerekend. De toegankelijkheid wordt nu belemmerd door blijvend hoge lokale beltarieven en het ontbreken van voldoende concurrentie, zowel bij de vaste telefonie als bij de kabel. Een belangrijk aspect is ook de kwaliteit van dienstverlening. Deze laat nu veel te wensen over bij 'gratis' internet en zelfs bij de dure kabel. Bij publieke dienstverlening gaat het om een ander soort ondersteuning, namelijk mensen daadwerkelijk leren werken met ICT en hen de mogelijkheid geven deze zinvol te gebruiken. Tenslotte moet het veelvoud van infrastructures dat ontstaat – telefoon, kabel, ether of satelliet kunnen straks in beginsel hetzelfde – op elkaar aangesloten worden. Anders blijven in de toekomst meerdere (dure) lijnen ons huis binnenkomen. Met deze verbindingen en deze dienstverlening kan in de 21ste eeuw alsnog een algemeen toegankelijke publieke ruimte gecreëerd worden.

MONA LISA Omdat het aanleren van vaardigheden en zinvol gebruik van ICT voor het dichten van de digitale kloof van doorslaggevend belang is, krijgen onderwijs en vorming een cruciale functie. Daartoe behoren ook het volwassenenonderwijs en het buurtwerk. Gelukkig kiest de overheid steeds meer voor deze inhoudelijke, sociale oriëntatie. Voorbeelden zijn Van Boxtels 'digitale trapveldjes' in de wijk en het project Kenniswijk van Verkeer & Waterstaat in de regio Eindhoven, ofschoon dit laatste project nogal gedreven is door commercie en techniek. De rol van het onderwijs is te omvangrijk om hier geheel te behandelen.

Ik wil wel een aantal opmerkingen maken over de inhoud van een publieke ruimte op het internet (de inhoudelijke diensten in het 'basispakket'). Het pakket moet in elk geval de volgende diensten garanderen: 1. Publieke informatie- en communicatiediensten; dat omvat overheidsinformatie (van Postbus 51 tot Tweede-Kamerstukken), publieksinformatie (van openbaar vervoer tot musea) en de publieke omroep; deze moeten gratis of zeer goedkoop aangeboden worden; 2. Gezondheidsinformatie en -communicatie: dat gaat om alarmdiensten en de primaire gezondheidsinformatie, die gratis aangeboden moeten worden; 3. Informatie en communicatiediensten in het leerplichtig onderwijs: gratis of in het schoolgeld.

Over de elementaire diensten zal de politiek het wel eens worden. Omstreden zijn diensten die commercieel interessant zijn. Sommige publieke omroepen, ik refereerde er al aan, gebruiken hun (publieke) middelen voor activiteiten op het internet. Dit wordt bekritiseerd als concurrentievervalsing ten opzichte van particuliere bedrijven op het net. Tegelijkertijd ontstaat betaaltelevisie, waarbij programma's door de commerciële bedrijven achter de decoder worden gezet die eerder voor iedereen toegankelijk waren. Ook hier komt de politiek in het verweer. Op aanreiken van de EU heeft de Tweede Kamer de mogelijkheid benut om een tamelijk arbitraire lijst op te stellen van evenementen die niet achter de decoder mogen verdwijnen, zoals finales bij kampioenschappen voetbal, de Olympische Spelen en een festival als Pinkpop.

Ondertussen zijn de grote mediabedrijven bezig om zich elke inhoud ('content') toe te eigenen die straks commercieel interessant wordt. Zo heeft Bill Gates het beeldrecht op een groot deel van ons erfgoed aan illustraties op-

(Bron SCP, 2000)

nimumvoorziening voor elke burger. Ik zal hier, als advies aan GroenLinks, een poging doen dit basispakket te formuleren.

Het bezit van noodzakelijke ICT-apparatuur kan slechts beïnvloed worden door algemene en specifieke inkomenspolitiek. In specifieke zin kan een beperkte en gerichte fiscale stimulering van computerbezit zinvol zijn. Een dergelijk voorstel werd onlangs door het kabinet gedaan. Het is een stimulans om een computer plus internetverbinding aan te schaffen voor werk en studie, voor het laagste kwart van de inkomens. In dit kwart zijn alle achterstandsgroepen geconcentreerd.

De noodzakelijke verbindingen kunnen gegarandeerd worden door een aanpassing van de universele dienstverlening zoals boven vermeld. Internetverbinding en email-adres met postbus moeten standaard worden opgenomen

[advertentie]

Alles over ADSL. Maar dan in begrijpelijk Nederlands.

Duidelijke taal op www.xs4all.nl/adsl

XS4ALL

gekocht, inclusief die van de Mona Lisa. Het doel is om dit straks uit te baten met een stelsel van microbetalingen op het internet. Dit medium is nu nog de pluk-maar-raak-tuin van de cultuur, maar het zal spoedig een cash-machine van de eerste orde worden. De Europese richtlijn voor intellectueel eigendom, die momenteel omgezet wordt in nationale wetgeving, biedt de mediabedrijven alle kans om hun producten effectief technisch en economisch te beschermen. De rechten van individuen, scholen en bibliotheken op fair use worden in deze wetgeving vergaand beknot. Ook in de World Trade Organisation (WTO) woedt momenteel een hevig gevecht tussen mediabedrijven en pleitbezorgers van vrijhandel enerzijds en vertegenwoordigers van culturele instellingen en landen die hun nationaal erfgoed willen beschermen anderzijds. De inzet is de mogelijkheid om überhaupt een eigen cultuur- en onderwijsbeleid van enige betekenis te mogen voeren.

De strijd zal gaan over wat tot de publieke en wat tot private ruimte behoort. De uitkomst is van doorslaggevend belang voor gelijke kansen in de (informatie)maatschappij.

Het gaat om de vraag wat aan de markt overgelaten kan worden en wat publiek gegarandeerd dient te worden.

Deze kansen worden immers bepaald door de mogelijkheid voldoende informatie te krijgen, te verwerken en te gebruiken. Een mager ICT-basispakket, waarbij alle extra's particulier verstrekt of gesponsord worden, verkleint die kansen. Het gevaar van een kloof is veel groter op het gebied van onderwijs en ICT, dan in de gezondheidszorg. Bij de laatste is het nut van de particuliere extra's min of meer duidelijk. Bij ICT is dit nut veel meer abstract en omstreven. Een ongelijke verdeling betekent hier een sluipende uitholling van de positie van mensen die relatief arm aan middelen van informatie en communicatie zijn.

Om niet in deze val te trappen moet GroenLinks, maar ook de andere politieke partijen, een duidelijke visie op de publieke informatievoorziening ontwikkelen. Deze moet gaan over het bezit van apparaten en verbindingen, over het gebruik daarvan en over inhoud. Het gaat uiteindelijk om het formuleren van algemene beginselen voor een onderscheid tussen publieke en private ruimte. Deze beginselen moeten ingevuld worden bij concrete voorzieningen als de publieke omroep, de openbare bibliotheken, culturele instellingen en het onderwijs op alle niveaus. Met deze beginselen kan GroenLinks vervolgens meer dan arbitraire en wisselende standpunten innemen bij concrete vragen, zoals wat mag niet achter de decoder verdwijnen of onder welke voorwaarden mogen bedrijven scholen sponsoren.

✘

Jan van Dijk en Ken Hacker, 'The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon'; te verschijnen in *The Information Society*, Vol. 2001.

Jan van Dijk, *De Netwerkmatschappij* (1991/1997), *The Network Society* (1999).

Biologisch

Overloos ouwehoeren over allerlei – vermeende – verschillen tussen mannen en vrouwen is populairder dan ooit. Dagbladen wijden er vaste rubrieken aan, praatprogramma's op tv gaan erover en op de werkvloer worden de koffiepauzes niet zelden besteed aan kletspraatjes over mannen die er toch echt niet op zijn gebouwd de schone was netjes in de linnenkast te krijgen, en over vrouwen die van nature de *ausdauer* missen om in hun werk iets hoogs te worden. Dat mannen niet vaak staan te trappelen om het strijkwerk van hun vrouwen over te nemen en dat vrouwen omgekeerd nog niet massaal geneigd zijn zich op de arbeidsmarkt omhoog te ellebogen wordt bijna nooit meer historisch verklaard. Na slechts een paar decennia ervaring met een toenemend aantal vrouwen dat een baan wil in plaats van een baantje, wordt het ontbreken van vrouwen in de Raad van Bestuur van Philips weer heel ouderwets verklaard vanuit de biologie. Meer en meer wordt er vastgehouden aan allerlei als onwrikbaar gepresenteerde overeenkomsten tussen de mens en andere zoogdieren. Vrouwtjesmensen zitten heel anders in elkaar dan mannetjesmensen, daarin onderscheiden wij ons nu eenmaal niet van allerlei andere dieren, is de boodschap die ons inmiddels zowat dagelijks wordt voorgeschoteld. Het idee dat er zoiets als beschaving bestaat, dat mensen in hun gedrag aanzienlijk meer keuzevrijheid hebben dan dieren en dus ook een en ander kunnen veranderen als zij dat willen, lijkt hopeloos ouderwets geworden. Wie wil weten hoe het komt dat mannen zichzelf graag leidinggevende capaciteiten toedichten terwijl vrouwen daarover eerder wat onzeker zijn, neemt al snel een kijkje bij de apen. Bij voorkeur de chimpansees. Van alle zoogdieren staan de chimpansees het dichtst bij ons, wordt er dan gezegd en voor je het weet staan allerlei vormen van primitief apengedrag model voor hoe de moderne mens in diepste wezen in elkaar zit.

De apenkolonie als informatiebron voor menselijk gedrag doet het vooral goed op tv. Mensen raken nu eenmaal snel vertederd bij de aanblik van rondscharrelende primaten. Laatst Astrid Joosten weer. In haar nogal voorspelbare programma over menselijke relaties ging het over vriendschappen. Hoogtepunt was een interview met apendeskundige Frans de Waal. Voor de gelegenheid waren hij en Joosten gefilmd bij het chimpansee-verblijf van Artis. In de studio was al door een tweetal mens-wetenschappers geconstateerd dat mannen heel anders met conflicten omgaan dan vrouwen. Mannen, meenden zij, kunnen lekker fel met elkaar van mening verschillen zonder dat dit uitmondt in een even slepend als persoonlijk conflict.

Alle clichés over dit onderwerp waren de revue al gepasseerd toen we ook nog dat filmpje kregen met de bekende apenkenner. De Waal probeerde nog ietwat terughoudend te doen over de mate waarin je chimpansee-gedrag klakkeloos kunt gebruiken ter verklaring van de door Joosten geconstateerde verschillen in mannen- en vrouwenmanieren. Maar de nuances in zijn betoog verdwenen als sneeuw voor de zon in het socio-biologisch enthousiasme van de presentatrice toen de apenkenner uitlegde dat chimpanseevrouwtjes – in tegenstelling tot hun mannelijke soortgenoten – eindeloos tegen elkaar gaan zitten mokken als er stront aan de knikker is geweest. "Dus wij zijn meer zwart-wit!" concludeerde Joosten op een toonhoogte die impliceerde dat hiermee definitief was aangetoond dat verschillen tussen mannen en vrouwen biologisch bepaald en dus onveranderlijk zijn.

Bij de aanblik van Astrid Joosten in vervoering over haar nieuwste inzicht in onuitroeibaar mannen- en vrouwengedrag, kreeg ik een ouderwetse driftbui. Het zal wel komen doordat ik me nog heel goed kan herinneren hoe meisjes onder verwijzing naar hun natuur niks mochten wat door allerlei domme apenkoppen (m/v) als mannelijk werd ervaren. Maar mijn feministische intuïtie zegt mij dat vrouwen met de ambitie om ergens bovenbaas te worden binnenkort weer alom tegennatuurlijk gedrag wordt verweten. Per slot van rekening is er bij de chimpansees ook nog nooit een vrouwtje opgeklommen tot alfa-aap.

Marja Vuijsje